

גיוס נשים לצבא

מבוא

עם הקמת מדינת ישראל והקמת צבא ההגנה לישראל עלתה על הפרק שאלת גיוס נשים לצבא. רבה של ירושלים וחבר מועצת הרבנות הראשית הרב צבי פסח פרנק יצא בתקיפות נגד מגמה זו ומחה על עצם העלאת הנושא:¹ אין אני מוכן עכשיו להיכנס לפלפולים בהוכחות מדברי חז"ל לאיסור או להיתר אחרי שאנו רואים את התוצאות המרות מן גיוס הבנות וכו', שנתערטלו מדת יהודית...

דברים אלה נכתבו על רקע התייחסותו של הרב אליעזר יהודה וולדנברג לנושא,² אשר לא נמנע מדין במקורות ההלכתיים אם כי חיווה דעתו לאסור גיוס נשים לצבא. ואכן מן הידועות והמפורסמות הוא כי עמדת הרבנות הראשית לדורותיה, בעבר ובהווה, כמו גם דעתם של יתר הרבנים שעסקו בנושא, הייתה הבעת התנגדות תקיפה לשירות צבאי לנשים ולו גם לתפקיד עורפי, וזאת בשל כמה וכמה נימוקים.

בשנים האחרונות, ובעיקר בעקבות 'פקודת השירות המשותף', שב ופרץ ויכוח סוער בחברה הישראלית בכלל ובחברה הדתית-לאומית בפרט סביב הנושא של גיוס נשים לצבא, ובייחוד לתפקיד קרבי. מלבד הדיון בשאלת קיומו של איסור הלכתי החל על הנשים להתגייס לצבא ולשאת כלי נשק, התעורר ויכוח נוסף בדבר גיוס נשים למסגרות לוחמות ובפרט ליחידות מעורבות. הטענות לעניין זה הינן שהדבר גורם להורדת רמת האימונים, לפציעות יתר בקרב החיילות, לערעור הרמה הדתית בקרב המתגייסות, לבעיות בצניעות ובהקמת משפחה לעתיד ועוד. טענות אלה מצדיקות דיון נפרד שלא ייעשה במסגרת מאמר זה.

שורש הוויכוח ההלכתי בשאלת גיוס נשים לצבא נעוץ בפרשנות דברי המשנה (סוטה פ"ח מ"ז):

במה הדברים אמורים במלחמת הרשות, אבל במלחמות מצווה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

וכך פסק הרמב"ם, הל' מלכים פ"ז ה"ד. הלכה זו שמוציאה למלחמה אפילו 'כלה מחופתה' אומרת דרשני: כיצד ייתכן לחייב כלל לצאת למלחמה, והלוא חז"ל אמרו ש'אין דרכה של האישה לעשות מלחמה'³?

1. מובא בהקדמה לספר הלכות מדינה, ח"ב, לרב אליעזר וולדנברג.
2. שם, פ"ו.
3. קידושין ב ע"ב.

המאמר שלפנינו בא לסקור את המקורות ההלכתיים הראשוניים בעניין זה. יצוין כי אף שכבר נכתבו בעניין זה מאמרים לרוב,⁴ 'אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש',⁵ גם בהבאת מקורות הלכתיים נדירים למדי שלא צוינו עד כה⁶ וגם בעיקר – הדיון בהם. עיון במקורות שבספרות הפוסקים מלמד כי רובם המוחלט של הפוסקים הקדמוניים התנגדו לשירות צבאי לנשים אף במלחמת מצווה מכמה נימוקים, כדלהלן: (1) 'אין דרכה של האישה לעשות מלחמה' (דהיינו שזה בניגוד לאופייה); (2) אסור לאישה לשאת כלי נשק; (3) האישה עשויה להגיע לידי בעיות רוחניות; (4) האישה אינה יכולה לעמוד במוראות המלחמה ועוד.

א. מקורות השוללים גיוס נשים לצבא

חז"ל הסתייגו מהשתתפות נשים במלחמה, כולל במלחמת מצווה. להסתייגות זו מקורות שונים, ראשיתם כבר בתורה עצמה. להלן נסקור את המקורות הנ"ל.

1. נאמר בספר במדבר א, ב-ג: '...במספר שמות כל זכר לגולגלותם מכן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אותם'. רק זכרים 'יוצאי צבא' נמנים ככאלה למטרה זו.

2. נאמר בספר במדבר לב, כו-כז: 'טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא, וכן חזרה על זה התורה בעוד כמה מקומות (דברים ג, יט; יהושע א, יד). הנשים, כמו הטף, נשארות מאחור, והלוחמים – חלוצי הצבא – הם רק גברים. וכך כתב הרלב"ג (דברים כ, ט):

במלחמת מצווה כולם יוצאים [לרבות מי שבנה בית או נטע כרם וכו'], וכמו שאמר משה לבני גד ולבני ראובן כי נשיהם וטפם ישארו בעריהם והם יעברו חלוצים עם אחיהם. מגיד שלא נשארו שם מהם כי אם נשיהם וטפם.

3. נאמר בגמרא קידושין ב ע"ב: 'דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה'. וכתבו התוספות (ד"ה הכא): 'והם האנשים שדרכם לעשות המלחמה'. וכתב רבי יוסף ענגיל ב'גליון הש"ס' על אתר שאין דרכה של אישה לעשות מלחמה, משום שאין דרכה לצאת בכלי זין (נזיר נט ע"א). וכיוצא בזה כתב ה'מצפה איתן'⁷ כשציין שההסבר לדברי הגמרא 'אין אשה דרכה לכבוש' הוא בגמרא נזיר נט ע"א, לאמור שאין דרכה של אישה 'לצאת בכלי זין'.

4. עי' בספר הלכות מדינה, ח"ב עמ' 12-14 (מבוא מאת הרב פרנק) ועמודים סט-עז; קונטרס גנזי הספרי סי' ח, מאת הרב בצלאל ז'ולטי; לאור ההלכה, עמ' כז; משפט המלוכה, בנספח עמ' תכז-תל; אמרות מלך, על הרמב"ם הל' מלכים פ"ז ביאורים אות כב וחידושים אות ט; ראה עוד שלושה מאמרים של הרבנים אריה בינה, משה דב וולנר ויששכר לוי, בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמ' 221-242; הרבנים שלמה מן ההר ויהודה שביב, תחומין ד, עמ' 68-89; הרבנים אביגדור נבנצאל ויהודה שביב, תחומין ה, עמ' 364-365.

5. חגיגה ג ע"א.

6. בבחינת 'בעלי אסופות', חגיגה ג ע"ב.

7. מצפה איתן, יבמות סה ע"ב.

4. הגמרא (קידושין לה ע"א) לומדת מן הפסוק 'וכבשוה' (בראשית א, כח) – 'אמר רחמנא איש שדרכו לכבוש אין [כן], אשה שאין דרכה לכבוש לא'. וביאר רש"י: דרכו לכבוש – את הארץ במלחמה ואין דרכה וכו'. וכיוצא בזה מובא ביבמות סה ע"ב. נאמר בגמרא (יבמות עו ע"א):
5. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים (דברים כג, ה) דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם...
- ומכאן למדו שדווקא עמוני אסור לבוא בקהל ולא עמונית, שהרי אין דרכה של אישה לקדם. יש שכתבו שמכאן מוכח שאף אצל אומות העולם נשים אינן בכלל הגיוס. ראייה זו הביא הרב צבי פסח פרנק בספר הלכות מדינה ח"ב במבוא,⁸ אלא שכתב שניתן לדחות ולומר שדווקא בזמן מתן תורה לא הייתה דרכן של נשים לקדם ודיבר הכתוב בהווה, אבל לאחר מכן נשתנה. ולפי ענ"ד עדיין ראייה היא שלא מצאנו שינוי לאחר מתן תורה, שלעולם אין דרכה של אישה להילחם במלחמה, כמו שהדברים ידועים ברוב מדינות העולם.
6. מובא בתשובת הגאונים (מוספיא סי' קכ):
- כתב רבינו סעדיה גאון ז"ל שלושים מצוות הן שהאנשים חייבים והנשים פטורות ולא פירש אותן, והרב רבי יצחק בן גיאת כתב פירושן ואלו הן: מילה והראיה ויוצא צבא כל זכר וכו'.
7. כתב ה'אבן עזרא' (דברים כב, ה):
- לא יהיה כלי גבר על אשה נסמכה בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע, ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות. וכיוצא בזה כתב רבנו בחיי (דברים, שם): 'מנע הכתוב כלי זין מן האשה כדי שלא תצא למלחמה ויהיה סבה לזנות'.⁹
8. הרמב"ם כותב ב'פירוש המשנה' (קידושין פ"א מ"ז, מהד' הרב קאפח):
- וכך גם מצוות פריה ורביה ותלמוד תורה ופדיון הבן ומלחמת עמלק כל אחת מהן מצוות עשה שלא הזמן גרמה ואין הנשים חייבות בהן. וכתב שם הרב קאפח:
- מלחמת עמלק – ליתא בנדפס, אבל כן הוא בשני כתבי יד עתיקים, ויש להניח בודאי שהוספה זו מתחת יד רבינו יצאה. ולפי זה מה שכתב הרמב"ם בהל' מלכים פ"ז ה"ד שבמלחמת מצווה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, לא למלחמה אלא לשירותים, וכמו שכתב הרדב"ז בפירושו שם.¹⁰
-
8. וכן הביא ראייה זו הרב משה דב וולנר, בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמוד 234, לאסור גיוס נשים אף לתפקיד לא קרבי, מן הטעם שזה נוגד את המושג 'כל כבודה בת מלך פנימה'.
9. וראה גם חזקוני על אתר. אמנם לא נתבאר כל כך אם לפי האב"ע והחזקוני ורבנו בחיי האישה עשויה לבוא לידי זנות עם החיילים הישראליים אשר נמצאים עימה במחנה או שהיא עלולה ליפול בשבי האויב ולהגיע לידי זנות ואונס, או שמא כוונתם לשניהם!
10. הערת הרב פרופ' נריה גוטל: כמובן בהנחה שאין מדובר בשתי גישות: פירוש המשניות ומשנה תורה, שהרי מן המפורסמות שאין הכתבים תמיד זהים, וראה במאמרי 'דרך המלך במשנה', ומ"מ אכן ככל שאין הכרח ליצור סתירה, ודאי עדיף.

9. ב'ספר החינוך' מצווה תרג נאמר:
 שנמנענו שלא לערוץ ולפחד מן האוייבים בעת המלחמה... ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים. ובמצווה תקכו כתב: 'ונוהגת מצווה זו בזכרים בזמן שארץ בישובה'. ובמצווה תקכה כתב: 'כי להם להלחם בזמן שישראל על אדמתן'.
 10. כתב האברבנאל (דברים כ):
 אבל במלחמת חובה יצא החתן מחדרו וכלה מחופתה, ולא ימנעו מללכת אל המלחמה כי אם הנשים והטף.
 וכן בפירושו לפסוק (שופטים ד ח): 'אם תלכי עמי אלך ואם לא תלכי עמי לא אלך' כתב: לפי שהיו ישראל אז יראים ופוחדים מחיל סיסרא ומרכביו ומהמונו, ראה ברק כי בני זבולון ובני נפתלי למלחמה לא ילכו עמו ולא יאמינו בדבריו, וכי יחשבוהו מסתכן, ולכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לב ישראל בראותם הנביאה עמו שציוותה בזה, ולכשיאמינו כי דבר ה' הוא... ומפני זה לא ירדה עמו דבורה למלחמה מן ההר, כי לא הייתה הליכתה כי אם להמשיך לב ישראל או כדי שתדבק בהם ההשגחה האלוהית באמצעות דבורה. ודבורה השיבתו אני אלך עמך כיוון שאתה מצווה שאלך... וא"כ הליכתי עמך אינה לכבוד ולתפארת לגבור החיל שכמותך.
 ומבואר מדבריו כי דבורה לא שימשה בתפקיד מלחמתי. עם זאת, ייתכן שאין זה אלא תיאור עובדות.
 11. בפירוש 'הון עשיר' על המשנה (סוטה פ"ח) כתב:
 וכלה מחופתה - מכאן נראה שאף על האשה מוטל חיוב זה, ואין ספק שאין זה אלא לעשות כמו שעשתה האשה לאבימלך או כסרח בת אשר לשבע בן בכרי או ביהודית לאלפיורני בימי חשמונאים. אבל לא שתתחייב לצאת לעמוד בקשרי המלחמה בכלי זין כמו האנשים, ואף אם יודעת בעצמה שיכולה לעמוד נגד האויב, נראה בעיני שלא היו מניחים אותה לצאת שהרי אשה דעתה קלה ולבה מהסס בדבר קל שמא תתחיל לנוס ותחילת נפילה ניסה.
 ובשו"ת 'בנין ציון' (החדשות סי ח) כתב ר"י עטלינגר:
 קבלתי בשם הרב החסיד רבי נתן אדלר שהנשים חייבות לשמוע פרשת זכור וכן הקפיד על כך, וכן נהגתי אחריו. וטעמו מפני שאינה מ"ע שהזמן גרמא שאין להקפיד באיזה זמן תקרא וכו'. אמנם כעת ראיתי בספר החינוך מצווה תרג' שכתב: ונוהגת מצווה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים. ולא הבנתי שהרי מצוות מחית עמלק שנצטוו במלחמה תמחה את זכר עמלק היא עשה בפני עצמה, ואם היא אינה בנשים למה לא תהיה מצוות זכירת מעשה עמלק בנשים, אף שלא בנות מלחמה ניהו, עם כל זה אפשר שזכירת השנאה תהיה תועלת למחייתו ומעשה אסתר יוכיח, וכן נס חנוכה על ידי הודית שבשנאתה לאויב בא על ידה תשועה לישראל.

ומבואר בדבריו שאף שלדעתו הנשים חייבות בזכירת עמלק ובשנאתו, עם כל זה אינן משתתפות בלחימה כיוון שאינן בנות מלחמה.

נוסף על הפוסקים הנ"ל ישנם פוסקים נוספים (רדב"ז, 'תפארת ישראל', רש"ש, 'שושנים לדוד', 'בן יהודע' ועוד) שיובאו להלן (אות ג של מאמר זה), אשר הסתייגו משירות צבאי קרבי לנשים ואסרו אותו, ולכל היותר התירו במלחמת מצווה להטיל על הנשים מלאכות לצורך חיילי הצבא, כמו בישול, אספקת שירותים וכיוצא בזה. זאת בנוסף לדברי הפוסקים המפורשים אשר אסרו על האישה נשיאת כלי נשק כמבואר להלן (אות ד של מאמר זה).

ב. מקורות המתירים גיוס נשים למלחמת מצווה

מצאנו כמה פוסקים אשר מדבריהם עולה כי אף שנשים אינן נלחמות במלחמת הרשות, עם זאת הן רשאיות ואולי אף חייבות להשתתף במלחמת מצווה, כמו שנראה לכאורה מדברי הרמב"ם בספר המצוות בהקדמת מניין המצוות:

וידוע שאין הנשים דנות ולא מעידות... ולא נלחמות במלחמת רשות. וכל מצווה שהיא תלויה בבית דין או בעדים או בעבודה או במלחמת רשות לא אצטרך שאומר בה וזאת אין הנשים חייבות בה.

ומשמע שהנשים חייבות במלחמת מצווה ונלחמות בה, וכן ביאר בספר 'אמרות מלך'¹¹ בדעת הרמב"ם הנ"ל. אולם בהערותיו לספר המצוות כתב הרב יוסף קאפח שיש לדחות את דבריו, שכן כוונתו של הרמב"ם היא שהנשים אינן יוצאות ללחימה עצמה אלא רק לאספקת שירותים, כמו שכתבו הפוסקים שיובאו להלן (אות ג).¹² וכן עולה מה'מנחת חינוך' מצווה תרג:¹³

וצריך ראייה לפטור נשים ממ"ע שאין הזמ"ג ובפרט במקום לאו ג"כ ומ"ש כי להם לעשות המלחמה ולא לנשים באמת מלחמת מצווה הכל יוצאין אפ"ל כלה מחופתה כמבואר בש"ס ובר"מ פ"ז... ע"כ צ"ע דפוטור נשים ממ"ע זו. ונראה דכל אישי ישראל חייבים כמו כל מ"ע שאין הזמ"ג כ"נ.¹⁴

11. אמרות מלך, הל' מלכים פ"ז ה"ט חידושים אות ט.

12. הערת הרב פרופ' נריה גוטל: לכאורה דחיה זו אינה פשוטה כל כך, שהרי הרמב"ם כתב 'נלחמות', ואם תפקיד הנשים ב'לחימתן' הוא אספקת שירותים והוא מכלל הלחימה, אזי בכך יכול היה להסתכם גם תפקיד הגברים 'הלוחמים'!

13. ועי' עוד מנחת חינוך, מצווה תכה, תרד, תקכה.

14. אבל בשו"ת שם משמעון, סי' טז, ותועפות רא"ם, על ספר יראים, סי' תלב, כתבו שיש לתמוה על המנחת חינוך, שכן יש לומר שאף במלחמת מצווה הנשים אינן יוצאות אלא לספק מים ומזון וכדומה, ובוודאי אסורות עכ"פ לצאת בכלי זין, כמבואר בנזיר נט ע"א, וכמו שכתב ספר החינוך בעצמו מצווה תקמא, שאין דרך אישה בעולם לצאת בכלי זין. וכן בשו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' עה אות ג, כתב שאין דרך הנשים לצאת למלחמה.

וכן כתב ה'תולדות אדם' לרב אשכנזי (בעל 'מרכבת המשנה' למכילתא) בפירושו לספרי פרשת שופטים (סי' רכו):¹⁵

דבורה הנביאה שהייתה במלחמת סיסרא על פי הדיבור הי', ועוד יש לומר שאיסור לאו על האשה [להשתתף במלחמה] אינו אלא במלחמה טבעית, לכך תלה הכתוב בכלי זין, משא"כ מלחמת סיסרא הכוכבים נלחמו ממסילותם בכזה אין איסור, ואפשר שזה היה כוונת ברק במאמרו אל דבורה אם תלכי עמי אלך ואם לא תלכי עמי לא אלך (שופטים ד, ח), כי בזה שתלכי עמי הוא מופת אמיתי שה' יתברך ילחם עמנו, והאמת יורה דרכו שבמלחמת מצווה אף הנשים יוצאות כמשנה שלימה שלהי פרק משוח מלחמה.

וכן בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' רב) כתב:

נראה לי כיוון דקי"ל שבמלחמת מצווה הכל יוצאין א"כ גם נשים בכלל, וכן הוא במשנה סוטה, אפילו כלה מחופתה, וממילא הוא הדין לזכירה, ונשים חייבות בשמיעת פרשת זכור.

ובשו"ת 'מרחשת'¹⁶ כתב שיש לבאר לדעת 'ספר החינוך' (לעיל) שהנשים אינן חייבות במצוות זכירה של מחיית עמלק, משום שאינן נלחמות במלחמה, ולכן הצטוו במצוות מחיית עמלק, חיוב נשים במלחמת חובה (סוטה מד ע"ב) הוא דווקא במלחמת יהושע שמטרתה לכבוש את ארץ ישראל. הסיבה לכך היא שיש בה גם מצוות 'החרם תחרימם' וגם מצוות ישיבת ארץ ישראל שהיא מצוות עשה מדאורייתא שמחויבות בה הנשים גם כן. לכן הן יוצאות לסייע בכיבוש ארץ ישראל וגם מחויבות לשבת בה.¹⁷ אבל במלחמת עמלק, שאין בה משום כיבוש ארץ ישראל ויישובה, שהרי ארץ עמלק לא הייתה משבעה עממים – הנשים פטורות. יש לבאר ש'ספר החינוך' סבור שנשים פטורות ממלחמת עמלק, כי דעתו כדעת בעל 'הלכות גדולות'¹⁸ שאין הנשים מוציאות אנשים במקרא מגילה, אולם לשיטת הרמב"ם¹⁹ שגם מלחמת עמלק היא בכלל מלחמת חובה ואף כלה יוצאת מחופתה במלחמה זו, ממילא הן הצטוו גם בזכירה של מחיית עמלק. היוצא מדברינו שמה שהסתפקו האחרונים אם נשים חייבות בקריאת פרשת זכור תלוי במחלוקת הרמב"ם ובעל 'הלכות גדולות', כמו שנתבאר.

ה'אבני נזר'²⁰ סבור לדעת 'ספר החינוך' שכל יחיד מחויב במחיית עמלק, ואם מזדמן לו אחד מזרע עמלק הוא מחויב להרוג אותו. דין זה תקף גם באישה, כפי שמצאנו בהקשר

15. ספרי עם פירוש תולדות האדם, מהד' קולידיצקי, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשסד, עמ' רמה.

16. מרחשת, סי' כב אות ח.

17. אבל קשה לי, שהרי מקרא מפורש שנשים פטורות ולא משתתפות בכיבוש הארץ: 'טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד ועבדיך יעברו כל חלון צבא' (במדבר לב', כו-כז), וצ"ע. ויש ליישב שאולי אין זה אלא תיאור עובדתי ולא פסיקה הלכתית, אלא שניתן לטעון שבוודאי נהגו כהלכה, וראיה לכך שמשה מקבל עמדתם או שי"ל שבדרך כלל הנשים היו נשואות ומטופלות בילדים, 'העוסק במצווה פטור מן המצווה', וייתכן גם שהשאר נשים לשמור על נחלה היא גם כן חלק מן הכיבוש.

18. עי' הלכות גדולות, הלכות מגילה (סי' יט, הוצאת מכון ירושלים, עמ' רלה-רלו).

19. רמב"ם הל' מלכים פ"ז ה"ד.

20. אבני נזר, או"ח סי' תקט.

לסיסרא ויעל. וכיוצא בזה כתבו 'תורת המלך' ומשפט המלוכה²¹ שיש להבחין בין מלחמה שמטרתה כיבוש הארץ לבין מלחמות אחרות. במלחמה שמטרתה כיבוש הארץ נשים פטורות, שכן הן אינן 'בנות כיבוש', ואסור להן לשאת כלי נשק מצד הלאו של 'לא יהיה כלי גבר'. לעומת זאת במלחמות אחרות, כגון מלחמת שבעת עממים שנאמר 'לא תחיה כל נשמה' – אזי אישה מחויבת להילחם, כי חיוב זה מוטל על כל יחיד ואף על הנשים.²²

ג. הטלת מלאכות על נשים לצורך הצבא

בפירושו לרמב"ם (שם) מנסה הרדב"ז ליישב את הקושי שמחד גיסא כלה יוצאת מחופתה במלחמת מצווה ומאידך גיסא אין תפקידן של נשים להילחם. וזו לשונו: קשה וכי דרך נשים לעשות מלחמה דקתני וכלה מחופתה, והא כתיב כל כבודה של בת מלך פנימה (תהילים מה, יד), וי"ל דהכי קאמר כיוון דחתן יוצא מחדרו – כלה יוצאה מחופתה שאינה נוהגת ימי חופה, ואפשר שבמלחמת מצווה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן,²³ וכן המנהג היום בערביות. וכיוצא בזה כתב גם בעל ה'תפארת ישראל' (סוטה פ"ח אות נב): 'וכלה מחופתה – אשה לאו בת מלחמה, רק לספק מזון ולתקן הדרכים אף היא יוצאת'. וכן הרש"ש (סוטה שם) כתב:

וכלה מחופתה – משמע שגם נשים יוצאות למלחמה וחידוש הוא, ואולי אין יוצאות אלא לבשל ולאפות וכדומה לצורך הגברים אנשי המלחמה. וכן ה'בן יהודע' (סוטה מד ע"ב) כתב:

וכלה מחופתה – וקשה וכי נשים בנות מלחמה הן, והלא אשה אסורה לשאת כלי זין, ומצאנו בספר החינוך שמצוות מחיית עמלק אינה נוהגת אלא בזכרים ולא בנקבות, ונראה לי שהנשים יוצאות לשמור את הכלים,²⁴ אבל לא להילחם בכלי זין, ושמירה זו גם כן היא מצרכי המלחמה, ויתלוו הנשים בענין זה עם הזכרים אשר אין להם כח לצאת מחמת זקנה או מסיבה אחרת.

21. תורת המלך ומשפט המלוכה, הל' מלכים פ"ז ה"ד והט"ו.

22. ראה במדרש משלי סי' לא, שיעל הרגה את סיסרא ביתד ולא בכלי זין שהוא כלי גבר.

23. דומה כי כוונתו היא שכלל הנשים בזמן המלחמה תספקנה מים ומזון לכלל הגברים, וכמו שכתב הרש"ש שהובא בהמשך המאמר, ולא דווקא שכל אישה תספק מזון דווקא לבעלה. יתרה מזאת, מסתבר שכוונת הרדב"ז היא שדווקא נשים רווקות או כלות שעדיין אינן מטופלות בילדים תספקנה מים ומזון לגברים, שכן אם יש להן ילדים קטנים מסתבר שפטורות מלספק מים ומזון לחיילי הצבא אף בזמן מלחמה, ש'העוסק במצווה פטור מן המצווה'.

24. לשיטתו של ה'בן יהודע' ישנו חידוש גדול יותר משאר אחרונים: לא מדובר כאן באספקת מזון וכיוצא בזה, אלא גם בשמירה הנדרשת על 'הכלים' בזמן מלחמת מצווה, ובימינו יהיה מדובר כנראה בשמירה על בסיסים וכיוצא בזה.

וכן בשו"ת 'תשובה שלימה'²⁵ ובשו"ת 'שם משמעון'²⁶ ובפירוש 'תועפות רא"ם'²⁷ על היראים וה'דברי יששכר'²⁸ כתבו שבמלחמת מצווה כלה יוצאה מחופתה לצורך סיוע עורפי של הכוחות הלוחמים, כמו בישול לצורך אנשי המלחמה, אבל היא אינה משתתפת במלחמה עצמה.

יש מן הפרשנים והפוסקים שהלכו בנתיב הראשון של הרדב"ז והסבירו שיציאת 'כלה מחופתה' מתבטאת בכך שהחתן איננו כי הוא יצא למלחמה, ונמצא ששובתת הכלה מחופתה, אך למעשה היא אינה מתגייסת כלל ואף לא לצורך אספקת שירותים ליחידות הצבאיות. וכך כתב ה'שושנים לדוד' בפירוש המשניות (שם):

וכלה מחופתה – הא ודאי לא מסתבר כלל שהנשים יוצאות לצבא, ועוד שנראה מן הכתובים בכמה מקומות שהנשים אינן אפילו במלחמת חובה, והוא גם כן מתנאי בני גד ובני ראובן, וסברה רווחת היא שנשים הן רכות המזג ולא בנות מלחמה הן, וכדאמרינן גברא דנשי קטלוהו לית דינא ולית דיינא (ב"מ צז ע"א),²⁹ אלא נראה לפרש שיוצא החתן מחדרו וכלה מחופתה כדי שיצא הבעל למלחמה. ובכיוון דומה כתב ה'תורה תמימה' (דברים כ לו):

צריך עיון הלשון שבכאן וכלה מחופתה, וצריך לומר שהוא על דרך מליצת הכתוב יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה (יואל ב, טז), והכוונה שנשבתה כל שמחה עד שהכלה שבה מחופתה לביתה, מפני שחתנה יוצא למלחמה.

קרוב לזה ביאר גם הרד"ק בפירושו לספר יואל שם, ולפי דבריהם אישה פטורה אפילו מלספק שירותים במלחמת מצווה.

אמנם מאידך גיסא יש להביא חיזוק לדברי האחרונים הנ"ל שמחייבים נשים באספקת שירותים בזמן מלחמת מצווה מן הפסוק (שמואל א לא, כד): 'כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו'. אף שפסוק זה מדבר על חלוקת השלל, מ"מ יש ללמוד ממנו שאף מי שנמצא בתפקיד עורפי לשמור על הכלים או לספק שירותים או שיושב ומתפלל (לפירוש המלבי"ם שם), נחשב הדבר כאלו הוא לוחם, ובאופן זה מיושב היטב הלשון 'וכלה מחופתה'.

כך וגם כך, נראה שאין ללמוד היתר מדברי הפרשנים והפוסקים הנ"ל להתיר לאישה להתגייס לצבא, ולא רק ללחימה אלא אפילו לתפקיד עורפי או פקידותי וכיוצא בזה, שהרי גם הם לא התירו זאת אלא רק בזמן מלחמה ממש, ולא קודם לכן.

25. שו"ת תשובה שלמה, חו"מ סימן יח.

26. שם משמעון, סי' טז.

27. תועפות ראם ליראים סי' תלב.

28. דברי יששכר, אבה"ע סי' קמט.

29. וביאור הדברים: גבר שנשים הרגו אותו אין דין ואין דיי, ומפירוש רש"י ב"מ שם, מבואר שהכוונה שאותו גבר בעל בעילות הרבה ומת מחמת זאת.

ד. נשיאת נשק על ידי נשים

נקודה נוספת שיש לדון בה היא השימוש בכלי נשק, שהרי ההלכה אוסרת על האישה לשאת כלי נשק מלבד במקרים של פיקוח נפש, שבוודאי אישה מחויבת להגן על עצמה. בגמרא (נזיר נט ע"א) שנינו:

מנין שלא תצא אשה בכלי זין למלחמה, תלמוד לומר לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דברים כב, ה), שלא יתקן איש בתיקוני אשה. וביאר רש"י:

בכלי זין למלחמה – כדמתרגמינן לא יהא תיקון זיין דגבר... וזה שמצינו ביעל אשת חבר הקיני שלא הרגתו לסיסרא בכלי זין אלא כמו שנאמר ידה ליתד תשלחנה.

מקור דברי רש"י הוא בתרגום יונתן בן עוזיאל (שופטים ה, כו):³⁰ טבתא יעל אתת חבר שלמאה דקיימת מה דכתיב בספר אורייתא דמשה לא יהוי תקון זיין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא אלהן ידהא לסכתא אושיטת וימינא לארזפתא דנפחין למתבר רשיעין ואנוסין...

וכן פסק הרמב"ם (הל' ע"ז פי"ב ה"י): 'לא תעדה אשה עדי האיש כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע או שתלבש שריון וכיוצא בו'; וכך פסק ב'שלחן ערוך'.³¹ בפירוש 'תורה תמימה' (דברים כב, ה אות מא) הסביר שטעם הדבר שכלי זין הוא כלי גבר, משום שאין דרכה של אישה לעשות מלחמה, וענייני מלחמה וכיבוש הם בכלי זין שהם מיוחדים לגברים. אמנם מפשטות לשון הדרשה משמע שאסור לאישה לצאת בכלי זין אלא לצורך מלחמה או פעולה דומה למלחמה כגון ריב ומצה. בשו"ת 'אגרות משה'³² מצמצם את האיסור של נשים בנשיאת נשק. הוא מסביר שכוונת התרגום, המדרש ורש"י הנ"ל ביחס ליעל היא שסיסרא היה כבר עייף ונרדם, ולכן היה ליעל די זמן לחפש יתד כדי להרוג אותו. לולא כן, ודאי היה מותר לה לעבור על איסור ולהרוג אותו גם בכלי גבר. ראיה לכך היא שיעל עברה ברצון על איסור אשת איש,³³ ופשוט שדבר כזה לא הותר אלא להצלת ישראל,³⁴ כל שכן שלא היה מקום לחשוש מאיסור 'לא יהיה כלי גבר'.³⁵

1. היתר נשיאת נשק בשעת הצורך ובמקום פיקוח נפש

הפוסקים כתבו שבמקרה הצורך מותר לאישה לשאת כלי נשק כדי להגן על עצמה, למשל נשים שנוסעות בדרכים מסוכנות. כיוון שאין כוונתן להידמות לאיש אלא להגן על עצמן, הדבר מותר, ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. הפוסקים גם ציינו שמותר

30. וכן מובא במדרש משלי ובחזקוני, דברים כב, ה.

31. שו"ע, יו"ד סימן קפב סעי' ה.

32. אגרות משה, או"ח ח"ד סי' עה אות ג.

33. יבמות קג ע"א; תוס', יבמות שם, ד"ה והא.

34. עי' שו"ת משפט כהן, סי' קמב-קמד.

35. וכיוצא בזה ראה גם בשו"ת יחוה דעת, ח"ה סי' נה.

לאישה להשתמש בכלי גבר לשם מחסה מחמה או מגשמים. להלן דברי הפוסקים בסוגיה זו:

וזו לשון הט"ז (יו"ד סי' קפב ס"ק ד):

לא תעדה אשה – משמע דרך עידוי וקישוט אסור, אבל אם עושה כן מפני החמה או צינה או גשמים אין איסור, כן נראה לי פשוט, וכן משמע מדהתירו בסימן קנו להסתפר במראה כשיש צורך לעשות כן.

וכיוצא בזה כתב הש"ך³⁶ בשם הב"ח שאין איסור לשאת כלי גבר אפילו לשם נוי וקישוט אלא באישה הלובשת בגדי איש כדי להידמות לאיש. אבל אם אישה לובשת בגדי גברים כדי להתגונן מפני החמה או הצינה – מותר. אמנם הש"ך כתב שאין דברי הב"ח מוכרחים כל כך. לאור הנ"ל מסיק הגר"ע יוסף בשו"ת 'יחווה דעת'³⁷ שלפי דברי הב"ח והט"ז, נשים ביישובי ספר מותרות לשאת נשק, כיוון שאין כוונת הנשים בנשיאת הנשק להידמות לגברים אלא רק להגן על עצמן. בוודאי ביישובי ספר, שיש בהם חשש של סכנת נפשות מפני מרצחים ומחבלים – מותר גם לנשים להתאמן ולשאת נשק להגן על עצמן מחשש לפעולה זדונית של המחבלים.

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (שם):

בישוב גוש עציון ובעוד ישובים שהם סמוכים לערבים שיש בהם הרבה שונאי ישראל ורוצחים, אם יש להתיר לנשים לישא כלי נשק הנקרא אקדח וכו', ויש להתיר על פי מה שכתב הט"ז והש"ך בשם הב"ח שאם עושה כן מפני החמה והצינה והגשמים ליכא איסור, וכלי נשק זה אינו דרך קישוט ונוי אלא להגן על עצמן, וגם אין בזה ענין יציאה למלחמה, אלא שעושות כן למקרה בעלמא כשנוסעות בדרך, וגם אין דרך הצבא במלחמה בכלי נשק קטן כזה אלא בכלי נשק גדולים הוא טעם להתיר. ולכן מותרות הנשים לישא כלי זין אף להינצל מהכאות דעלמא, שבזה נמצאות הנשים כאנשים בהכרח, והוא פשוט שהוא גם ענין פקוח נפש, ולא שייך לחייב בשביל זה הנשים שלא יסעו למקום שרוצות, ורק לצאת למלחמה אין דרך נשים וגם אסורות, וכן בסתם מקומות שבחזקת שלום אסורות.

וב'ספר חסידים' (סי' ר-רא) מובא:

עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהילים קיט, קכו) אע"פ שאמרה התורה לא יהיה כלי גבר על אשה, אם צרו אויבים על העיר או אם הולכים בדרך, ואם ידעו שהם נשים ישכבום, תלכנה במלבושי אנשים ואף תחגורנה בחרב כדי שיהיו סבורים שהם אנשים ולא יזיקום. מעשה באשת יפת תואר שהלכה בדרך עם בעלה ועשתה משיער חברתה זקן והניחה על פניה והרואה אותה סבור שהיא איש ונצלה.

ומדבריו למדנו שבזמן סכנה מותר לאישה ללבוש בגדי גבר ואף לשאת חרב ושאר כלי נשק, ואף להתחפש ולהיראות כגבר, ואין כאן איסור 'לא יהיה כלי גבר'. ואף שלא מפורש

36. ש"ך, יו"ד סי' קפב ס"ק ז.

37. יחווה דעת, ח"ה סי' נה.

ב'ספר חסידים' שמותר לאישה להשתמש בפועל בנשק זה, מ"מ כיוון שאין כאן איסור, פשוט שמותר לה להשתמש בכלי הנשק על מנת להרוג את הקמים והזוממים עליה להורגה, ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. וכן כתב בשו"ת 'שם משמעון' (סי' טז):
אך אפשר שאיסור לבישת כלי זין באשה אינו אלא בשעת שלום, משא"כ במלחמה שהכל בסכנה ודאי מותרת גם האשה ללבוש כלי זין, וכמו שכתב הכנה"ג יו"ד הגה"ט סימן קפב' בשם ספר חסידים שאם צרים על העיר, אז יכולות גם נשים לחגור חרב.

סיכום

א. במענה לשאלת גיוס נשים לצה"ל, הכרעת הפוסקים בימינו היא שנשים אינן משתתפות בקרבות הלחימה עצמם, וזאת אפילו במלחמת מצווה. זאת ועוד, מן הידועות והמפורסמות הוא כי עמדת הרבנות הראשית לדורותיה, בעבר ובהווה, וכן עמדת יתר הרבנים שעסקו בנידון, היא כי שירות צבאי אסור לנשים אף לתפקיד עורפי.
ב. נשים אסורות בנשיאת כלי נשק משום 'כלי גבר'. עם זאת, לצורך הגנה עצמית מותר לנשים לשאת נשק ואף להשתמש בו.

